

Prof. dr. Zekeria CANA

TRAJTIMI I LIDHJES SHQIPTARE TË PRIZRENIT NË HISTORIOGRAFINË SOVJETIKE

Historia shqiptare në përgjithësi dhe ajo e periudhës përgjatë Krizës lindore të viteve 70 shek. XIX nuk është studiuar në historiografinë ruse të para revolucionit. Interesimi për ndriçimin e saj nisi pas Luftës së Dytë Botërore, prishjes së marrëdhënieve jugosllave-shqiptare dhe lidhjes së ngushtë të Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik, që u reflektua edhe në fushën e arsimit, kulturës dhe shkencës. Kështu, bashkëpunëtorët e Akademisë sovjetike të shkencave, Arsh, Gallkin, Senkeviç dhe Smirnova i hynë studimit të periudhave më të hershme dhe më të vonshme. Objekt vështrimi i këtij shkrimi është studimi i Irna Senkoviç Allbanija v Pjered Vostočnov Krizisa. Ai tërheq vëmendjen si për nga aparatura shkencore solide, korpusi i burimeve relevante kryesisht ruse, po edhe i proveniencave të tjera, literatura e bollshme historiografike, ashtu edhe për nga njohuritë e reja që plotësojnë kuadrin e historisë së brendshme dhe të jashtme të Rilindjes Kombëtare Shqiptare gjatë Krizës Lindore. Në këtë pikë do ta përqendrojmë vërtetimin.

Filli i kuadri kapet me kryengritjet kundërosmane në fund të viteve 60 dhe në fillim të viteve 70, kur malësorët e Krasniqes, përballë ekspeditës shfarosëse turke u detyruan të hynin në bisedime

me Malin e Zi edhe në emër të fiseve tjera të rrezikuar të Shalës, Shoshit, Hotit dhe Grudës, për të siguruar ndihmën në ushqim dhe armatim. Del përfundimi se bashkimi i malësorëve të dy feve – myslimane dhe katolike, si karakteristikë dalluese e popullit shqiptar, tek i cili lidhja e gjakut është më e fortë se ajo e fesë, si dhe bisedimet shqiptaro-malazeze e detyruar qeverinë e Stambollit të bëj lëshime, duke dërguar në sanxhakun e Prizrenit një komision special për të hetuar gjendjen.

Rëndësia e Shqipërisë në planet luftarake të Serbisë është parë nga këndi relacioneve të saj me krerët shqiptarë, pa vënë theksin në faktin se edhe Serbia, po si Mali i Zi e konsideronte lëvizjen shqiptare jo si subjekt aktiv, por si objekt të planeve pushtuese. Këtë qëllim duhet të kishin edhe bisedimet e fshehta të dërguarit serb në Stamboll, Jovan Ristiq, me Xhelal pashë Dibrën për organizimin e një kryengritje shqiptare në mbështetje të luftës së Aleancës ballkanike kundër Perandorisë Osmane. Në këto bisedime kishte ndikim të madh edhe i dërguari rus Ignjatov, i cili i shkruante ministrit të tij të Jashtëm, Gorbaçov për rolin që mund të kishte Shqipëria në këtë luftë. Kryediplomati rus nuk i mbështeste këto bisedime, po megjithatë gjatë vizitës së princ Mihailo Obrenoviq në Stamboll (prill 1867) Ignjatovi dhe kryeministri serb Jovan Marinkoviq morën vesh për organizimin e kryengritjes në Shqipëri dhe Maqedoni për qëllim dërguan andej Stopan Vezenkovin, që përshkoi shumë vise shqiptare, mori kontakt me krerë e bajraktarë, kurse dimrin e vitit 1868 disa përfaqësues shqiptarë në krye me Xhelal pashë Dibrën qëndruan në Beograd dhe zhvilluan bisedime me ministrin e Luftës, Bllaznavac.

Qëllimi i Malit të Zi ishte që në luftën me Turqinë në ushtrinë malazeze të rreshtoheshin sa më shumë malësorë shqiptarë

Më 1974 pasuan bisedat e Mazhovskit me Gani bej Topanin, Ali bej Toskën dhe Sherif bej Janinën për përgatitjen e kryengritjes shqiptaro – maqedonase pasi që kishte dështuar ajo e vitit 1871 në

rajonin e Shkodrës kur 20 bajraktarë dolën në Cetinë për t'i parashtruar Knjaz Nikollës planin e luftës, por nuk morën përkrahjen e tij dhe në të kthyer u arrestuan që të gjithë. Knjazi e ndryshoi qëndrimin e tij më 1876, kur Mirdita refuzoi të luftonte me forcat e saj kundër Malit të Zi dhe Prekë Bib Doda i propozoi gospodarit lidhjen e një aleance ushtarake me kusht që ai të njihte provincën autonome të Shqipërisë së Veriut, gjë që ishte larg mendjes. Qëllimi i Malit të Zi ishte që në luftën me Turqinë në ushtrinë malazeze të rreshtoheshin sa më shumë malësorë shqiptarë, duke përfillur protestën e Austro-Hungarisë kundër propagandës së agentëve malazezë për regrutimin e vullnetarëve shqiptarë, kështu që në dhjetor 1877 me sugjerimin e Rusisë u përtërinë bisedimet me krerët e malësorëve.

Nuk qëndron interpretimi sipas të cilit fitoret e ushtrisë malazeze në luftë zgjuan interesimin e Malësisë së Madhe dhe të Mirditës për lidhjen e aleancës me Malin e Zi kur diheshin planet e tij pushtuese, paçka qëllonte ndonjë krerë e bajraktar që parapëlqente lidhjen pas qerres së Cetinës për leverdi personale.

Në fillim të luftës malazeze-serbe – turke planin e kryengritjes në Shqipërinë e Veriut e përkrahte edhe Italia për të forcuar ndikimin e saj në Shqipëri dhe për të mënjeluar s'andejmi konkurrencën e Austro-Hungarisë. Për këtë qëllim në Milano u formua Komiteti italo – shqiptar, i cili i premtoi Prekë Bib Dodës mbështetjen e kryengritjes materialisht. Pas dështimit të konferencës ndërkombëtare të Stambollit, kur lufta ruse – turke dukej në horizont dhe gjendja në Shqipëri tërhoqi vëmendjen e diplomacisë ruse, në shkurt të vitit 1877 Ignjatevi i paraqiti perandorit Aleksandër II planin e kryengritjes antiturk jo vetëm të popujve sllavë po edhe të shqiptarëve, ndërkohë që diplomatët rusë i hynë përgatitjes së kryengritjes në Shqipërinë e Jugut, Thesali dhe Maqedoni, e cila do t'i paraprinte luftës ruse – turke. Edhe krerët e Shqipërisë së Jugut morën kontakt me të dërguarin rus në Greqi, Lobarov, për të kërkuar përkrahjen e kryengritjes nga Rusia. Mirëpo, Gorbaçovi nuk e miratoi planin e Ingjatevit ngase nuk donte të shkelte konventën e fshehtë ushtarake ruse – austro – hungareze të janarit 1877 në Budapest.

Kuadri plotësohet me trajtimin e luftës ruse – turke të vitit 1877 – 1878. Vihen në pah përpjekjet e dështuara të qeverisë turke për ta veshur konfliktin me Rusinë me petkun e luftës së shenjtë, nënvizohet kundërshtim i fortë i shqiptarëve për të dhënë rekrutë dhe rezervistë. Veçse qëndron pezull pohimi se fitoret e ushtrisë ruse i ushqyen shqiptarët me shpresë për shkundjen e zgjedhës turke. Qarqet politike shqiptare, edhe pse nuk e dinin marrëveshjen e fshehtë të Budapestit, ishin plotësisht të vetëdijshëm për katastrofën që e priste Shqipërinë, në rast se luftën do ta fitonte Rusia dhe në rast se pas luftës do të triumfonte diktati i saj. Nuk ka gjithashtu të ngjarë se ishte qeveria turke ajo që organizoi propagandën shqiptare antisllave përkatësisht fushatën kundër traktatit të Shën Stefanit që i lëshonte Malit të Zi, Bullgarisë dhe Serbisë gati gjysmën e trojeve shqiptare. Zemërimin e thellë të shqiptarëve ndaj këtij traktit e rriti edhe më tej terror i ushtrive serbo – malazeze mbi shqiptarët e viseve të pushtuara prej tyre dhe shpërngulja me dhunë nga vatrat e tyre, gjenocid ky që në librin në trajtim është zënë në gojë shkarazi.

Kur flitet për synimin e shqiptarëve për afrimin me popujt tjerë të shtypur dhe luftën e përbashkët çlirimtare, për të theksuar kësodore tiparin dallues të lëvizjes Kombëtare Shqiptare, merret për bazë edhe thirrja e Komitetit Shqiptar të Stambollit, të cilës i bëri jehonë edhe shtypi rus. Del se një pjesë e diplomatëve dhe ushtarakëve rusë konsideronin se perandoria e tyre e ka me borxh t'i jep përkrahje çlirimit të shqiptarëve nga zgjedha turke, ashtu siç kishte përkrahur popujt e tjerë të Ballkanit. Në këtë rrafsh merret si shembull diplomati Hitrov dhe Gubastov, koloneli Bogolubov, gjenerali Domantoviq dhe korrespondenti i gazetës “Novce vremja”, Moleçanov. Megjithatë, fjalët e mira të tyre nuk mund të ushtronin ndonjë ndikim në politikën e Rusesë ndaj çështjes shqiptare në një kohë kur pansllavizmi kishte marrë aq shumë krye sa që dëliri i tij kishte kaluar në racizëm. S'ka pse diskutohet fakti se me dijen dhe cytjen e autoriteteve turke u ngritën në qytetet e Kosovës komitetet për mbrojtjen e të drejtave të shqiptarëve dhe se qeveria e Stambollit

u përpoq t'i jepte lëvizjes shqiptare karakter të përgjithshëm mysliman, por nuk mund të dilte në përfundim se shi për këtë si vend i mbledhjes së kuvendit u zgjodh Prizreni si qytet me popullsi myslimane fanatike, shpesh arenë e gjakosjeve fetare. Kështu raportonte konsulli Jestrebov i ngarkuar me paragjykime shoviniste, i cili nxiste vëllavrasjen e shqiptarëve nëpërmjet Petar Kostiqit të Bogoslllovisë së Prizrenit dhe agjentëve të tjerë. Prizreni u caktua si vend për mbledhjen e kuvendit si qytet kryesor i Kosovës dhe një nga më të mëdhenjtë e Shqipërisë, që ndodhej në afërsi të krahinave, ku do të zhvillohej qëndresa e armatosur e Lidhjes Shqiptare për mbrojtjen e tërësisë së atdheut.

Trashja e konfliktit me Stambollin, thelloi diferencimin brenda Lidhjes

Është e saktë konstatimi për mbizotërimin e bejlerëve dhe pashallarëve të Bosnjës, Sanxhakut të Pazarit të Ri, Maqedonisë dhe disa rajoneve të Bullgarisë në mbledhjet e para të Lidhjes, veprimtaria e së cilës në fillim vërtet u zhvillua mbi bazën e parimeve të sheriatit të pasqyruara në Kararnamenë, kur qeveria turke u përpoq ta zhvishte këtë organizatë nga karakteri kombëtar për ta veshur me tipare të lëvizjes për përkrahjen e islamizmit forcimin e autoritetit të Portës dhe privilegjin e myslimanëve Pësuan përpjekjet e Stambollit për të përdorur forcën luftarake të Lidhjes kundër okupimit të Bosnjës dhe Hercegovinës, shpërndarja e armëve dhe municionit në Vilajetin e Kosovës dhe në sanxhakun e Pazarit të Ri Refuzimi i Lidhjes për mbrojtjen e kësaj province të Perandorisë Osmane shpjegohet me qëndrimin e prerë të udhëheqësve të saj në krye me Ali pashë Gucinë për të mos u larguar nga vendi, dhe pozicionimin e drejtë të krahut radikal, që këmbëngulte në çlirimin e organizatës nga ndikimi turk dhe nuk njihte autoritetin e qeverisë turke. Kjo trashë konfliktin me Stambollin, thelloi diferencimin brenda Lidhjes dhe ndryshoi raportin e forcave në favor të krahut në fjalë. Feudalët e

mëdhenj, zyrtarët dhe ulemaja, që deri në përlëshjen e përgjakshme të Gjakovës (shtator 1878) ishin mbështetje e qeverisë, humbës ndikimin e tyre në Lidhje, ose u larguan nga ajo. Kjo hapi shtegun e luftës për realizimin e programit të autonomisë, të përpjekjeve për afrimin dhe bashkëpunimin me popujt sllavë vendosjen e kontakteve me lëvizjen çlirimtare maqedonase. Isa Mazhovski u ftua të mernte pjesë në Lidhje si delegat i Dibrës.

Në kreun IV të librit vështrohen relacionet e Lidhjes me diplomacinë ruse, bisedimet e zhvilluara në Adrianopojë ndërmjet kryekomandantit të ushtrisë ruse, gjeneral Tottlehan dhe përfaqësuesit shqiptar, emri i të cilit është i panjohur, i ngarkuar me detyrë të mësoj qëndrimin e qeverisë ruse ndaj Lidhjes. I pyetur se cili është qëllimi i lëvizjes shqiptare ai u përgjigj se shqiptarët kërkojnë po atë që u është dhënë popujve tjerë të Gadishullit Ballkanik – njohjen e pavarësisë dhe të drejtën e formimit të provincës së tyre me vete. Ushtaraku i lartë deklaroi se Rusia sikur që përkrah synimet e drejta çdo kombësie, mbështet edhe aspiratat e shqiptarëve në qoftë se ata zhvillojnë marrëdhënie miqësore me malazezët, serbët, bullgarët dhe grekët, duke u lëshuar tokat e parapara nga Kongresi i Berlinit. Komenti është i tepërt. Më të kundrohën marrëdhëniet e Jusuf Ali bej Dibrës me Hitrovin qysh kur ai ishte konsull në Manastir. Në verën e vitit 1878 i pari shtjelloi një broshura për krijimin e Shqipërisë si provincë e pavarur në bashkëpunim me popujt fqinjë sllav duke pasur mbështetjen e Rusisë. Këto dy raste nuk janë të mjaftueshme për të dalë në përfundim se në mesin e udhëheqësve të Lidhjes kishte ithtarë të afërmit me Rusinë, aq më pak kur bëhet fjalë për një përfaqësues anonim dhe një broshurë të shtypur në Adrianopojë (me siguri të porositur) nga një autor që mund të ishte edhe eksponent i politikës ruse.

Prof. Dr. Zekeria Cana

Summary

THE ALBANIAN LEAGUE OF PRIZREN IN THE SOVIET HISTORIOGRAPHY

Albanian history in general and that of the Eastern Crisis period of the 70 of the 19 century has not been studied by the pre-revolution Russian historiography. The interest to enlighten it began only after the World War II that was a reflection of close ties between Albania and the Soviet Union, in the field of education, culture and science. The subject matter of this paper is the study of Irna Senkovic, *Albanija v Pjered Vostočnov Krizisa*. Situation is pictured initially with the anti-Ottoman revolts in the late 60's and early 70's, when the Highlanders of Krasniqe facing the Turkish expedition were forced to hold talks with Montenegro. According to the author, the Montenegrin military victories increased the interest of provinces, Malesia e Madhe and Mirdita for establishing alliance to Montenegro, despite its well-known plans of occupation.

Chapter IV of the book views relations of the League with the Russian diplomacy, negotiations held in Adrianople between the Russian army, commander in chief, General Tottlehan and Albanian representative, whose name remains unknown, charged to find out the Russian government's position on the League. Hitrovin, who was the Russian consul in Bitola, in the summer of 1878, was the first to take in consideration a blueprint for the creation of Albania as an independent province in cooperation with the neighboring Slavic nations, which would have had the backing of Russia. These two cases are not sufficient to come to the conclusion that among the League leadership had followers in favor of close ties to Russia.

Even less, when it comes out to be an anonymous representative and a booklet printed in Adrianople (probably an ordered one) by an author who could be the exponent of Russian policy.